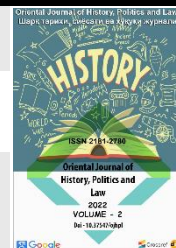

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:

<https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl>

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF "CIVILIZATION"

Nigora Ochilova

Associate Professor

University of Economics and Pedagogy

Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Civilization, society based on justice, intellectual work, spiritual production, theory of progress, intellectual development, stages of development, wildness and barbarism, local histories, phenomenon, degradation of art and literature, oral civilization, written civilization, cosmogenic civilization, anthropogenic civilization, traditional civilization, modern civilization, evolutionary and innovative civilization.

Received: 28.10.24**Accepted:** 30.10.24**Published:** 01.11.24

Abstract: In this article, the desire to build a society that embodies the achievements of Eastern and Western civilizations is growing. In the middle of the last century, Japan, which achieved a high level of development by infusing European techniques and technology with Japanese spirit, was the first experiment in this regard. Today, many developing countries in the world choose such a model of development. Therefore, the interaction between Eastern and Western civilizations will continue regardless of the gap. It is analyzed that this communication will create a foundation for the successful solution of many social problems in the future.

“ЦИВИЛИЗАЦИЯ” ТУШУНЧАСИНИНГ ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ

Нигора Очилова

доцент

Иқтисодиёт ва педагогика университети

Ўзбекистон

E-mail: nigoraochilova72@gmail.com

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Цивилизация, адолатга асосланган жамият, ақлий меҳнат, маънавий ишлаб чиқариш, прогресс назарияси, интеллектуал тараққиёт, тараққиётнинг босқичлари, ёввойилик ва варварлик, локал тарихлар, феномен, санъат ва адабиёт дегрaдацияси, оғзаки цивилизация, ёзма цивилизация, китобий цивилизация, космоген цивилизация, техноген цивилизация, антропоген

Аннотация: Ушбу мақолада Шарқ ва Ғарб цивилизацияларининг муваффақиятларини ўзида мужассамлаштирган жамият барпо этишга интилиш кучаймоқда. Ўтган асрнинг ўрталарида Европа техникаси ва технологиясини японча руҳ билан суғориб юксак тараққиётга эришган Япония бу борадаги илк тажриба бўлди. Бугунги кунда жаҳондаги кўплаб ривожланаётган

цивилизация, анъанавий цивилизация, замонавий цивилизация, эволюцион ва инновацион цивилизация.

мамлакатлар тараққиётнинг ана шундай моделини танламоқдалар. Бинобарин, Шарқ ва Ғарб цивилизациялари ўртасидаги тафовутдан қатъий назар ўзаро мулоқот давом этади. Бу мулоқот келажакда кўплаб ижтимоий муаммоларнинг муваффақиятли ҳал қилинишига пойдевор яратиши таҳлил этилади.

СОЦИО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ЦИВИЛИЗАЦИЯ»

Нигора Очилова

Доцент

Университет экономики и педагогики

Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Цивилизация, общество, основанное на справедливости, интеллектуальный труд, духовное производство, теория прогресса, интеллектуальное развитие, этапы развития, дикость и варварство, локальная история, феномен, деградация искусства и литературы, устная цивилизация, письменная цивилизация, книжная цивилизация, космогенная цивилизация, рукотворная цивилизация, антропогенная цивилизация, традиционная цивилизация, современная цивилизация, эволюционно-инновационная цивилизация.

Аннотация: В данной статье растет стремление построить общество, сочетающее в себе достижения восточной и западной цивилизаций. В середине прошлого века Япония стала первым экспериментатором в этом отношении, добившись высокого развития за счет придания европейским методам и технологиям японского духа. Сегодня многие развивающиеся страны мира выбирают именно такую модель развития. Следовательно, взаимодействие восточной и западной цивилизаций продолжится, несмотря на разрыв. Анализируется, что этот диалог создаст основу для успешного решения многих социальных проблем в будущем.

КИРИШ

Ҳозирги замон цивилизациясининг асосий хусусиятларини аниқлаш, уларнинг шахс маънавий қиёфасига таъсирининг асосий йўналишларини бел-гиллаш «цивилизация» тушунчасининг мазмунига аниқлик киритишни тақозо этади, албатта. Таассуфки, бу борада ҳанузга қадар бир тўхтамга келингани йўқ. Бинобарин, бугунги кунда «цивилизация» тушунчасининг дефиниция-сини ишлаб чиқиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Энг аввало шуни таъкидлаш лозимки, “цивилизация” тушунчасининг мазмуни конкрет-тарихий характерга эга. Бошқача айтадиган бўлсак, ушбу тушунчанинг мазмуни замонларга мутаносиб тарзда, кишилиқ жамиятида тўпланган ижтимоий-гуманитар билимлар ҳажмига мос равишда, мазкур муаммолар хусусида бош қотирган мутафаккир ва мутахассисларнинг дунёқарашларига уйғун ҳолда ўзгариб, бойиб ва тўлишиб борди.

Цивилизация, дастлаб ақлга ва адолатга асосланган прогрессни ёвво-йиликка қарама-қарши қўювчи тушунча сифатида пайдо бўлган. Зотан, ушбу тушунчани XVI асрда илк бор ишлатган француз мутафаккири М.Монтень ўз асарида мулоҳаза ва адолатга асосланган жамиятни шундай номлайди[1]. Ижтимоий тараққиётнинг илк босқичларида инсон ўзи яшаган жамоа (уруғ ёки қабила) билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, ўзини ана шу жамоанинг бир қисми деб ҳисобларди. Ушбу жамоанинг тараққиёт этиши, унинг ҳам ривож-ланишига олиб келарди. Бундай шароитда жамият ижтимоий ва маданий аспектлари бир-биридан айри қўйилмасди: ижтимоий ҳаёт маълум маданият-нинг ҳам ҳаётини англатар, жамиятда эришилган муваффақиятлар маданият ютуқлари ҳисобланарди. Қадимги жамоанинг онги кишилар моддий фаоли-ятига боғлиқ бўлгани каби жамиятнинг маданий турмуши ижтимоий ҳаётга сингиб кетганди.

Илк кишилиқ жамоасининг ўзига хос хусусияти, унинг табиийлиги би-лан боғлиқ эди. Қабиладаги ва қабилалараро муносабатлар кишиларнинг бир-галикдаги ва ҳамкорликдаги ҳаёти ва фаолияти жараёнида, ҳаёт учун кураш давомида шаклланарди. Ушбу муносабатларнинг барҳам топиши, уларнинг ўрнига ўзга характердаги ижтимоий муносабатларнинг юзага келиши жамият тараққиётига туб бурилиш ясади. Бундай бурилиш эндиликда цивилизация шакллана бошлаганини англатарди.

Жамият ҳаётининг ушбу босқичига чуқурроқ назар ташласак, цивили-зациянинг асосий хусусиятлари яққол намоён бўлади. Улар қуйидагилардан иборат:

- меҳнатнинг ижтимоий тақсимооти;
- шаҳарнинг қишлоқдан фарқланиши;
- ақлий меҳнатнинг жисмоний меҳнатдан фарқланиши;
- товар-пул муносабатлари ва товар ишлаб чиқаришнинг вужудга келиши;
- давлатнинг шаклланиши;
- мулкни мерос қилиб олиш ҳуқуқининг эътироф этилиши;
- оила шаклида юз берган ўзгаришлар;
- маънавий ишлаб чиқаришнинг ривожланиши.

Айнан ана шу хусусиятлар жамиятнинг цивилизациялашганлиги дара-жасини англатади.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Орадан икки аср ўтиб, XVIII асрда француз маърифатпарварлари асос солган прогресс назариясида ақлга мувофиқ барпо этилган идеал жамият сари тараққиёт «цивилизация», деб атала бошланди.

Франциядаги Реставрация даврида Ф. Гизонинг цивилизация ҳақидаги қарашлари алоҳида эътиборга сазовор бўлди. Унинг фикрича, цивилизация - икки элементнинг —

ижтимоий ва интеллектуал тараққиёт даражалари бирлигини характерловчи тушунчадир [2].

XIX асрда ушбу тушунча кишилик жамияти тараққиётининг босқич-ларини ифодалаш учун ишлатила бошланди. Л. Морган[3] кейинчалик Ф. Энгельс[4] инсоният тарихининг ёввойилик ва варварликдан кейинги даврини цивилизация даври деб атадилар.

XIX аср охири – XX аср бошларида Л. Морган ва Ф. Энгельс фикрлари мутафаккирлар томонидан турлича ривожлантирилди. Бунга цивилизация ҳақидаги парадигмаларнинг ўзгариши замин ҳозирлади. (Парадигмаларнинг ўзгариши деганда биз муаллифлар томонидан илгари сурилган назариялар ва концепцияларнинг оддий алмашинувини эмас, тадқиқот объектига (яъни ци-визацияга) бўлган ёндашувнинг, муносабатнинг алмашинувини назарда тутмоқдамиз). Гап шундаки, XIX аср охирига қадар цивилизация ҳақидаги эволюционистик парадигма ҳукм сурган. Унга кўра, инсоният тарихи ва маданий тараққиёти яхлит характерга эга[5;29-6]. Мазкур парадигманинг асосий ғояларига таяниб мулоҳаза юритган К. Ясперс ва унинг тарафдорлари инсо-ниятнинг ёввойилик ва варварликдан кейинги даврдаги яхлит прогрессив тараққиётини цивилизация сифатида талқин этадилар. Унинг фикрига кўра, локал цивилизацияларнинг ўзаро алоқадорлик босқичида экуменик цивилизация вужудга келади. Умумжаҳон тарихининг реаллиги инсониятнинг маъна-вий яхлитлиги билан шартланади. Карл Ясперс ўзининг «Тарихий тараққиёт ибтидоси ва мақсади» асарида инсоният тараққиётини тўрт босқичга бўлади: тарихгача бўлган давр, буюк тарихий-қадимий маданиятлар (локал тарихлар) даври, умумжаҳон тарихининг бошланиши даври ва техника (яхлит жаҳон тарихига ўтилиши) даври. Бу фикрлардан кўриниб турибдики, К. Ясперс ци-визацияни инсоният босиб ўтган тарихий маданият билан боғлайди[6].

Улардан фарқли ўлароқ, бошқа бир гуруҳ файласуфлар «цивилизация» тушунчасини ўзгача - циклик парадигма ғояларига асосланиб таҳлил қилади-лар ва ўзига хос ижтимоий–маданий феномен сифатида таърифлайдилар. Масалан, Н. Данилевскийнинг “Россия ва Европа” деб номланган асарида цивилизация тарихий тараққиётнинг конкрет субъекти билан боғланади. Унинг фикрига кўра, умумжаҳон универсал тарихи йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Шу боисдан индивидуал характерга эга бўлган аниқ цивилизация-лар ҳақида фикр юритиш мумкин, холос[7]. Унинг фикрини давом эттирган немис файласуфи О. Шпенглер цивилизацияни ҳар қандай маданий тараққиётнинг якуний босқичи сифатида ифодалади. Цивилизация маданий тараққиёт интиҳо топаётганидан, ўлаётганидан дарак бергувчи даврдир, дейди файласуф. О. Шпенглернинг фикрига кўра, «цивилизация – бу техномеханик омилларнинг системаси бўлиб, ҳар қандай маданиятнинг интиҳосидир. Мада-ният бўлса ўзининг ички имкониятларини инкор эта бориб, цивилизацияга айланади»

[8]. Маданиятдан цивилизацияга ўтиш – ижоддан бемаҳсулликка, тараққиётдан турғунликка, жасоратдан “механик” ҳаётга ўтиш демак.

О. Шпенглернинг фикрига кўра, цивилизациянинг асосий белгилари индустрия ва техника ривож, санъат ва адабиёт деградацияси, кишиларнинг бир неча шаҳарларда тўплана бориши, халқнинг қиёфасиз оммага айлана бориши би-лан боғлиқ. А.Тойнби эса О.Шпенглердан фарқли тарзда цивилизация билан маданиятнинг алоқадорлигини инкор этмайди. У цивилизацияни аниқ жами-ятнинг ижтимоий-маданий шакли (қадимги Миср, қадимги Вавилон, қадимги Араб цивилизациялари) деб ҳисоблайди[9;-436].

Маданият билан цивилизациянинг алоқадорлиги ҳақидаги мулоҳаза-ларни М.Вебер қарашларида ҳам кўриш мумкин. Унинг фикрига кўра, ма-даният билан цивилизация бириккинчисига алоқадор тушунчалардир, яъни цивилизация кишилик жамиятининг аниқ босқичини ифодаласа, маданият цивилизациянинг сифатий томонини ифодалайди[10].

XX асрнинг иккинчи ярми фалсафаси цивилизацияни у ёки бу аксио-матик мезонлар асосида талқин қила бошлади. Бундай мезонлар асосида ку-йидаги цивилизация типлари қайд этилади: оғзаки цивилизация, ёзма цивилизация, китобий цивилизация, космоген цивилизация, техноген цивилизация, антропоген цивилизация, анъанавий цивилизация, замонавий цивилизация, эволюцион ва инновацион цивилизация. Бундай таснифга кўп ҳолатлар-да техноген ёндашув асос қилиб олинади. Бошқача айтадиган бўлсак, цивилизациянинг моҳияти, унинг асосий таркибий компонентлари маданий хусу-сиятлардан эмас, технологик хусусиятлардан изланади. Фан ва техника тараққиёти, иқтисодий самарадорлик ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини ўзига бўйсундирди, бинобарин цивилизациянинг субстанциал асоси ва уни-версал мезони техника ва иқтисодиёт ривож билан боғлиқ, деб уқтиради М. Вебер. Техноген ёндашув асосида ижтимоий тараққиёт аграр цивилизация, индустриал цивилизация ва постиндустриал (информацион) цивилизация-ларга бўлинади[11].

Инсоният босиб ўтган тарихий тараққиёт йўлини цивилизациянинг юқоридаги босқичлари асосида талқин этишни америкалик файласуф, со-циолог Э. Тоффлер ҳам эътироф этади[12]. Унинг фикрича, инсоният цивилизациясининг дастлабки босқичи XVIII асрга қадар деҳқончилик маданиятининг шаклланиши билан боғлиқ. Цивилизациянинг бу босқичида жамиятда ўта содда ижтимоий иерархия ҳукм сурган, ҳокимият эса ер эгалари қўлида жамланган. Аграр цивилизация даврида асосан икки ижтимоий институт – черков ва армиягина эътиборга лойиқ қудратга эга бўлган. Иқтисодиётда эса жисмоний меҳнат ақлий меҳнатдан устуворлик қилган.

Цивилизациянинг иккинчи босқичи (XVIII асрдан XX асрнинг 50-йил-ларига қадар) индустриал цивилизация деб аталиб, саноат ишлаб чиқариши жараёнининг ўзгариши, фан–

техника ютуқларининг халқ хўжалигида қўл-ланилиши, индустрияга инвестицияларнинг ўсиши, малакали меҳнат улуши-нинг ошиши, бандлик таркибининг ўзгариши, шаҳар аҳолисининг кўпайиши билан характерланади. Бу босқичда кишилар фаолияти илмий дунёқарашга асосланган.

Цивилизациянинг учинчи босқичини XX аср 50–йилларидан кейин Э. Тоффлер информатик цивилизация деб атади. Бу босқичда фан ва техника тараққиётининг барча босқичлари инсон ҳаётига кириб келди. Маиший хизмат кўрсатиш соҳаси ривожланди, оммавий истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқариш кучайди. Бу даврни мутафаккир комплекс автоматизация даври сифатида характерлайди.

Албатта, цивилизациянинг бундай кўп вариантларда таърифланиши бе-жиз эмас. Улар тарихий жараённинг турли томонларини ифодалайди. Бироқ ушбу вариантларнинг камчилиги шундаки, уларнинг барчаси тарихий жараённинг у ёки бу жиҳатини бўрттириб кўрсатади.

XX асрнинг охириги ўн йили давомида цивилизацияга доир янги ва янги концепциялар, қарашлар, ғоялар юзага келди. Жаҳон цивилизациясининг та-раққиётига доир моделлар нафақат Ғарб оламида, балки дунёнинг ўзга мам-лакатларида ҳам ишлаб чиқилмоқда ва илмий жамоатчилик ҳукмига ҳавола этилмоқда. Масалан, япон тарихчиси Ш. Ито маданият бобида содир бўлаёт-ган ўзгаришларнинг асосий сабабини умумсайёравий цивилизация билан локал цивилизациянинг ўзаро алоқадорлигидан излайди. Тарихчи ҳатто Г. Гегель ва К. Маркснинг цивилизация ҳақидаги қарашларини А. Тойнби ва О. Шпенглернинг локал цивилизациялар назарияси билан синтез қилишга ури-нади. Бундай концепция ва қарашларнинг таъсири ўлароқ янги ва янги ту-шунчалар юзага келмоқда: “марказий цивилизация” (Д. Уилкинсон), “цивилизация жараёни” (Н. Элиас), “бўлинган цивилизация” (С. Хантингтон) [13], “саводсизлик цивилизацияси” (М. Надин).

Янги ва янги муаммолар кун тартибига қўйилмоқда: цивилизация – ёввойилик манбаи (С. Латуш, П. Кауфман) ўз-ўзини маданий идентификациялаш ва цивилизациялар тўқнашуви (С. Хантингтон).

Ўзбек фалсафасида ҳам цивилизациялар тараққиёти, ҳозирги замон цивилизациясининг ўзига хос хусусиятларига бағишланган рисоалар ва мақо-лалар талайгина. Жаҳон илмий жамоатчилиги атоқли олима Ф. Сулаймонова-нинг “Шарқ ва Ғарб” номли фундаментал китобини ҳам юқори баҳолади. Олима, биринчидан, цивилизацияларнинг турли типлари ўртасида диалектик алоқадорлик мавжудлигини асослаб беришга муваффақ бўлди. Иккинчидан, Ғарб цивилизациясининг тараққиётига айнан Шарқ замин ҳозирлаганини ишончли далиллар ёрдамида исботлади. Учинчидан, Шарқ ва Ғарб цивилизациялари ўртасидаги мулоқот асрлар оша давом этиб келгани, бу

мулоқот ўз қонуниятларига эгаллигини ёритиб берди. Тўртинчидан, Ф. Сулаймонова китоби, С. Хантингтон ибораси билан айтганда, мамлакатимизда ўз-ўзини маданий идентификациялаш жараёни бошланганини намойиш этди[14].

НАТИЖАЛАР

Мақолада илгари сурилган ғоялар ва хулосалардан олий ва ўрта махсус ўқув юртларида «Фалсафа», «Тарих», «Маданиятшунослик», «Маънавият асослари», бошқа ўқув фанларидан назарий ва амалий машғулотлар ўтказиётганда фойдаланса бўлади.

Мақолада ишлаб чиқилган тавсиялар давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан шахс маънавий хавфсизлигини таъминлашга қаратилган тадбирларда, маънавий тарғибот ва ташвиқот ишларида татбиқ этилиши мумкин.

Мақоланинг асосий натижалари Иқтисодиёт ва педагогика университети “Тарих ва ижтимоий фанлар” кафедрасида мунтазам фаолият кўрсатаётган методологик семинарда, ҳамда халқаро ва республика миқёсида ўтказилган турли илмий-назарий ва илмий-амалий конференциялардаги маърузаларида жумладан, «Фан тараққиёт ва ёшлар» мавзуида Қарши давлат университетида (Қарши, 2022), «Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида» мавзуида Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институтида (Қарши, 2019), «Фалсафа ва ижтимоий тараққиёт» мавзуида Ўзбекистон Миллий Университетида (Тошкент, 2008), «Ҳозирги замон фалсафаси» мавзуида Тошкент давлат педагогика университетида (Тошкент, 2008), ўтказилган халқаро ва республика илмий-амалий конференцияларида баён этилган. Шунингдек, маънавият тарғибот маркази Қашқадарё вилоят бўлими фаолиятида, Қарши шаҳар ҳокимлигининг маънавий-маърифий тадбирларида, меҳнаткашлар орасида ўқилаётган маърузаларда кенг фойдаланилмоқда.

МУҲОКАМА

Кишилиқ жамияти ривожининг шахс маънавий қиёфасига таъсири барча замонларда турли мутафаккирлар ва мутахассислар томонидан бисёр ўрганиб келинган. Чунки инсоният цивилизацияси тараққиёти билан шахс маънавий қиёфаси ўртасида ўзига хос диалектик алоқадорлик мавжуд. Бироқ бу диалектик алоқадорлик турли замонларда турли тарзда намоён бўлади. Ўз иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий-маданий хусусиятларига кўра мутлақо ўзгача феноменал жараён бўлмиш ҳозирги замон цивилизацияси шароитида мазкур боғлиқлик ниҳоятда ёрқин намоён бўлмоқда.

Янги аср арафасида жаҳон иқтисодий ҳўжалиги таркиби тубдан ўзгарди. Фан ва техника тараққиёти янги босқичга қадам қўйди. Фан ва техниканинг қудратли тараққиёти бир томондан инфор­мацион жамиятнинг шаклланишига олиб келган бўлса, иккинчи томондан янги тенденция – глобаллашув жараёнини юзага келтирди. Шунингдек, маданий тараққиёт бобида ҳам мисли қўрилмаган ўзгаришлар содир бўлди. Хусусан, оммавий

маданиятнинг ривожланиб бораётгани шахс маънавий дунёсига беқиёс таъсир ўтказмоқда. Глобаллашув ва маданият оламидаги ўзгаришлар XXI аср арафасига келиб уч қутбли дунёнинг шаклланишига замин яратди. Ушбу жараёнлар шахс маънавий қиёфаси характерининг, ҳаётий қадриятлари ва идеалларининг, ижтимоий мавқеининг ўзгаришига, қатор ижтимоий иллатларнинг юзага келишига сабаб бўлмоқда. Бунинг устига, XXI аср бошларига келиб шахс маънавий қиёфасига таҳдид солувчи омил ва воситалар миқдори кўпайиб кетди. Шахс маънавий олами учун кураш турли сиёсий кучлар фаолиятининг асосий мақсадларидан бирига айланди.

Кўришиб турибдики, “цивилизация – шахс маънавий қиёфаси” алоқа-дорлиги бизнинг давримизда ўзига хос тарзда намоён бўлмоқда. Боз устига, бу алоқадорлик нафақат ижобий, балки аксарият ҳолларда салбий тус касб этмоқда. Айни пайтда:

1. Ҳозирги замон цивилизациясидаги тенденциявий ўзгаришлар, уларнинг оқибатлари яхлит илмий иш миқёсида умумлаштирилгани йўқ. Тадқиқотчилар айрим тенденциялар таҳлили билан чекланмоқдалар. Ваҳоланки, замон нафасини билиш учун ушбу тенденциялар яхлит ҳолда тадқиқ қилиниши зарур.

2. Ҳозирги замон цивилизацияси тараққиётининг ўзи шахс маънавий қиёфаси характерини ўзгартирмоқда. Буни мамлакатимиз миқёсида ҳам куза-тишимиз мумкин. Лекин бу таъсирнинг асосий йўналишлари, шакллари ва воситалари ҳанузга қадар махсус тадқиқот объектига айлангани йўқ.

3. Ҳозирги замон цивилизацияси натижасида маънавий таҳдид омиллари ва воситалари кўпайиб кетди. Шу муносабат билан маънавий таҳдид йўналишлари, омиллари, воситалари, услублари ва усуллари тадқиқ ва таҳлил этиш зарурияти туғилмоқда.

4. Вужудга келган вазиятда шахс маънавий қиёфасини ҳимоялаш масалалари алоҳида аҳамият касб этмоқда. Лекин ҳанузга қадар шахснинг маънавий хавфсизлигини таъминлашнинг яхлит механизми ишлаб чиқилгани йўқ.

5. Шахс маънавий хавфсизлигини таъминлашга хизмат қиладиган шарт-шароитларни яратиш учун маънавий-маданий вазиятни оқилона, мақсадга мувофиқ тарзда ўрганиш зарур. Бу вазифа маънавий-маданий вазиятни ўрганиш технологиясини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

6. Шахс маънавий хавфсизлигини таъминлаш масалалари маънавий таълим-тарбия самарасини оширишга бориб тақалади. Бунда ижтимоий институтлар алоҳида ўрин тутиши бизга маълум. Шу боисдан ижтимоий институтлар тарбиявий имкониятларини ошириш, улар фаолияти билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш ва бартараф этиш хусусида ҳам бош қотиришга тўғри келмоқда.

Тилга олинган аргументлар ҳозирги замон цивилизациясининг шахс маънавий кифёсига таъсири билан боғлиқ муаммо кун сайин долзарблашиб бораётганидан далолат беради. “Агар биз бу масалада хушёрлик ва сезгир-лигимизни, қатъият ва масъулиятимизни йўқотсак, бу ўта муҳим ишни ўз ҳолига, ўзибўларчиликка ташлаб қўядиган бўлсак, муқаддас қадриятлари-мизга йўғрилган ва улардан озиқланган маънавиятимиздан, тарихий хоти-рамиздан айрилиб, охир-оқибатда ўзимиз интилган умумбашарий тараққиёт йўлидан четга чиқиб қолишимиз мумкин.”

ХУЛОСА

Хуллас, «цивилизация» тушунчаси турли фалсафий-гносеологик концепцияларда турлича ёндашувлар асосида талқин қилинган. Цивилизация ҳақидаги фалсафий, культурологик, социологик, этнопсихологик, географик концепциялар ва қарашларни охир-оқибатда уч асосий гуруҳга мансуб топиш мумкин:

1. Цивилизацияни инсониятнинг ёввойилик ва варварликдан кейинги даврдаги яхлит прогрессив тараққиёти сифатида талқин қилувчи.

2. Цивилизацияни тарихий тараққиётнинг конкрет субъекти билан боғ-ловчи, ижтимоий прогресс ёхуд регресснинг, моддий ва маънавий маданият тараққиёти ёки таназзулининг маълум бир босқичи сифатида таърифловчи;

3. Цивилизацияни техноген тараққиёт билан асословчи.

Табиийки, “цивилизация” тушунчасининг мазмунини аниқроқ ифода-лаш учун фалсафий фикрлар тараққиётидаги қарашларни таҳлил қилмоқ, бу қарашлардаги эътироз уйғотмайдиган, мантиқан асосланган хулосаларни аниқламоқ мақсадга мувофиқ. Мазкур хулосаларга асосланадиган бўлсак, цивилизация деганда, инсониятнинг ёввойилик ва варварликдан кейинги даврдаги яхлит прогрессив тараққиёти, маданиятнинг мавжуд бўлишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар йиғиндиси тушунилади. «Цивилизация» тушунчасига ана шундай таъриф берилганда, ижтимоий тараққиётга цивилизацион ёндашув формацион ёндашувдан мазмунлироқ эканлиги маълум бўлади. Чунки цивилизация умумсайёравий характерга эга бўлса, формация локал характер касб этади. Боз устига, формация жамиятдаги иқтисодий кўрсаткичларнинг устуворлигини эътироф этади, цивилизация эса жамиятни яхлит реаллик сифатида тадқиқ этиш имконини беради. Масалага бундай ёндашиш кўпгина замонавий муаммоларнинг табиатини аниқлаш ва бартараф этиш йўллари топиш учун замин яратади.

Цивилизация ўзининг вертикал ва горизонтал ўлчамларига эга. Вертикал ўлчамлар инсоният тараққиётининг турли босқичларини (қадимги цивилизация, ўрта асрлар цивилизацияси, янги замон цивилизацияси, ҳозир-ги замон цивилизацияси) ифодалайди. Ушбу босқичларнинг ҳар бири ўз руҳига, эга бўлган. Хусусан, қадимги цивилизация

инсоният тарихининг тонги-да эришилган муваффақиятларни ўзида мужассам этди. Қарийб бир неча минг йиллик тарихни ўз ичига олувчи қадимги цивилизация давомида: чорвачилик, деҳқончилик ва ҳунармандчилик ривожланди, дастлабки сув иншоотлари барпо этилди. Савдо-сотик жадаллик билан одимлаб бораверди. Муттасил ривожланиб борган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий-маданий муносабатларни мувофиқлаштириш зарурияти юзага келди ва бу зарурият турли давлатларнинг шаклланиши билан интиҳо топди. Илмий манбаларда қадимги цивилизация ўчоқлари сифатида Миср ва Бобил, Ҳиндистон ва Хитой, Эрон ва Турон, Юнонистон ва Рим тилга олинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- [1] Монтень М. Опыты.- М.: Эксмо, 2007
- [2] Гизо Ф. История цивилизации в Европе.- М.: Территория будущего, 2007.
- [3] Морган Л. Первобытное общество: Исследования прогресса человечества из дикого состояния к варварству и из варварства к цивилизации. - СПб: Л.Ф.Пантелеев, 1900.
- [4] Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства: в связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана. - М.: URSS, 2007.
- [5] Токарев С. История зарубежной этнографии.- М.: Высшая школа, 1978.- С. 29.
- [6] Ясперс К. Смысл и назначение истории. - М.: Республика, 1994
- [7] Данилевский Н. Россия и Европа: Россия и Европа: взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. - М.: Эксмо, 2003;
- [8] Шпенглер О. Закат Европы. Гештальт и действительность. Очерки морфологии мировой истории. - М.: Эксмо, 2006.-43с
- [9] Тойнби А. Цивилизация перед судом истории. - М.: АЙРИС ПРЕСС, 2006.
- [10] Вебер М. Аграрная история Древнего мира. - М.: Канон-пресс-Ц: Кучково поле, 2001
- [11] Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. - М.: Academia, 2004; Ростоу У. Политика и стадии роста. - М.: Прогресс, 1973;
- [12] www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2004/04/03/0000153589/012iONOW.pdf
- [13] Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. - М: АСТ, 2006.
- [14] Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. - Т.: Ўзбекистон, 1997.